

Adattér!
1998. január

„Becsés óságok Somogyból”

Pásztorművészet-népművészet

Somogy megye területe a Balatontól délre a Drávaig húzódik. A néprajztudomány e nagy kiterjedésű megyét kisebb tájegységekre osztja, melyek körvonalazása még napjainkban is tart. Az itt élő lakosság hosszú évszázadokon keresztül állattartásból és növénytermesztésből tartotta fenn magát. A parasztság és a hozzá kapcsolódó iparos réteg gazdag örökséget hagyott hátra. Ennek jeles darabjait Gönczi Ferenc kezdte el gyűjteni az 1920-as években, melynek kiegészítése még napjainkban is folyik. A közel tizennégyezer tárgyból álló gyűjtemény legféltettebb darabjai azok a pásztorfaragványok, melyek a magyar népművészetben is rangos helyet foglalnak el.

Az erősen rétegzett paraszti társadalomban sajátos szerepet töltöttek be a pásztorok. E népréteg között hierarchikus rend uralkodott, mely külső megjelenésükben és szokásaikban is megmutatkozott.

Többnyire a juhászok és a gulyások közül kerültek ki azok, akik használati tárgyaikat faragták és azokat gyakran díszítéssel is ellátták. A legtehetségesebbek egyike id. Kapoli Antal (1887-1957) számadó juhász volt, akit 1955-ben munkásságáért Kossuth-díjjal tüntettek ki. Művészetével iskolateremtővé, több nemzedéknek pedig példaképévé vált.

A somogyi pásztorok a faragás minden válfaját ismerték és művelték. Otthonosan mozogtak a vésés, a karcolás, a spanyolozás technikájában csakúgy, mint a domború faragásban. Készítettek állatok jelölésére szolgáló bárányjeleket, saját használatra ivócsanakot, állat- vagy emberfejes botokat, borotvatartókat, sótaratókat. Kedvesüket díszesre faragott tükrössel, mosófával és mángorlóval ajándékozták meg.

A legrégebb faragási technikaként tartjuk számon a vésést, melynek motívumkincse általában geometrikus elemekből állt. A vésett díszítés a XVIII. században még általános volt, mind a pásztorok, mind a parasztok körében, de fával foglalkozó iparosok is alkalmazták.

A spanyolozás a XVIII. század végétől honosodott meg hazánkban. Kezdetben a vésett, mértánias díszeket töltötték ki színes spanyol-viasszal (piros, később piros-fekete, majd zöld, sárga), később a szabadrajzú kompozícióknál is alkalmazták e technikát.

A karclozásnál a sima felületbe éles kés hegyével karcolták be a mintákat, s hogy kiváljon a világos háttérből, zsírral kevert festékkel kenték be. A feketéhez fagygyút, kalapzsírt, grafitport, kocsikenőcsöt, a sárgához salétromsavat ún. választóvizet használtak

A domború faragás a XIX. század második felében alakult ki. A faragó a háttérrel mélyítette, s a háttérből a díszítmény domborúan emelkedett ki.

Somogy megyében a pásztorok közül még ifj. Kapoli Antal , Tóth Mihály, Kálmán István, Boszkovics János, Kara Lajos vált híressé faragásaikkal.

Katalógus

1. Cserép János gulyás ünnepi öltözetben, Marcali 1932.

2. Id. Kapoli Antal (1887-1957), Somogyhárság

3. Tóth Mihály (1911- ?), Felsősegesd-Lászlómajor

4. Kara Lajos (1922-1947), Buzsák

5. *Díszkürt.* 10.073.

Borozgató pásztor és betyár jelenettel. Szaru, karcolt díszítésű, a háttér sárgított.

H: 55 cm. id. Kapoli Antal, 1936. Somogyhárság

6. *Díszkürt.* 60.19.1.

Betyár és vadász jelenettel. Szaru, domború faragással. H: 42 cm. Kálmán István, 1958. Balatonfenyves

7. *Rézfokos.* 11.205

Fa, domború faragással, réz fejjel és veretekkel. H: 99 cm. Id. Kapoli Antal, 1940. Somogyhárság.

8. *Sétabot.* 4160.

Séta Pista betyár kedvesével, Bödő Böskével. Fa, karcolt, a bot kampóján, domborúra faragott kos fej. H: 95,5 cm. Id. Kapoli Antal, 1927 Kopaszhegypuszta.

9. *Sétabot.* 12.374

Paraszt és pásztor alak. Fa, karcolt, a háttér, sárgított. H: 95 cm. Id. Kapoli Antal, 1942 Somogyhárság.

10. *Juhászbot.* 5115.

Fa, egyik végén ember- és kutyafej formára faragott kampó. H: 81 cm.

Kardosfapuszta.

11. *Furkósbot.* 7090.

Fa, hosszanti bevéséssel, helyenként cakkozva. Végén véséssel és domború faragással készült emberfej. Somogy megye.

12. *Pásztorbot.* 4324.

Fa, a vége pásztorfej formára faragva. H: 143 cm. Somogy megye.

13. **Mángorló lapicka.** 7162.

Fa, vésett, szív és rozetta díszítéssel."1830" H: 80 cm. Sz: 17,5 cm. Somogy megye.

14. **Mosólapicka.** 10.771

Fa, vésett ornamentális díszítéssel. H: 36,5 cm. Sz: 12,5 cm. Somogy megye.

15. **Mángorló lapicka nyújtóféval.** 2084. 2085

Cserépből kinövő tulipán és szegfű motívum. Fa, vésett, piros és zöld viasszal díszítve. „1846”. H: 52 cm. Sz: 13 cm. A nyújtófa két végén vésett, spirál alakban tekeredő tulipán motívumok, színes viasz berakással. H: 70 cm.

Felsőmocsolád.

16. **Doboz.** 5083.

Fa, domború faragással díszített. Előlapján magyar címer, tetején fogantyúnak kiképzett zárszerkezettel. H: 20 cm. Sz: 16cm. M: 11 cm.

Ifj. Kapoli Antal , 1929. Kopaszhegypusztá.

17. **Doboz.** 52.11.6.

Fa, domború faragással, fedelén borozgató kanászok. H: 19 cm. Sz: 13 cm. M: 6,5 cm. Kara Lajos, 1946. Buzsák.

18. **Karikás ostor.** 9918.

Fa, vésett díszítésű nyél, bőrből font sudár, réz karikákkal tagolt. H: 54,5cm., sudár210 cm. Kálmán István, 1934. Kopárpuszta.

19. **Karikás ostor.** 10.075

Fa, vésett és ólom berakással díszített nyél. Bőrből font sudár, szaruból faragott karikával tagolva. H: 50cm., sudár: 250 cm. Kálmán István, 1936. Szőke-pusztá.

20. **Borotvatartó.** 5407.

Cserépből kinövő tulipán. Fa, karcolt, vésett és spanyolozott. „1876”. H: 23 cm. Sz: 6,8 cm. M: 2,5 cm. Balatonlelle.

21. **Borotvatartó.** 74.17.8.1-3.

Fa, vésett, feketével és pirossal színezett. Tetején csúsztható zárszerkezet."1839". H: 22 cm. Sz: 4 cm. M: 4 cm. Tótújfalu.

22. **Sótartó.** 2326.

Páva, csőrében virágág. Szaru, karcolt, teteje és alja fa „1896”.

Sz: 9 cm. M: 6,5cm. Varászló.

23. **Sótartó.** 3113.

Betyárok kedvesükkal. Szaru, karcolt technikával díszített, alja és teteje fa, domború faragással „1893”. Sz: 9,5 cm. M: 6,5 cm. Henész.

24. **Sótartó.** 10.275

Egyik oldalán borozgató juhászok, a másikon virágokkal körbe vett címer. Szaru, karcolt, a háttér sárgított. Az alja és teteje fa, tető domború faragással díszített. Sz: 12,5cm. M: 9 cm. Ifj. Kaposi Antal, 1936. Somogy megye.

25. **Sótartó.** 10.781

Pásztorok és vadászok. Szaru, karcolt díszítéssel. Alja fa, teteje hiányzik "1884". Sz: 9 cm. M: 5 cm. Mosdós.

26. **Sótartó.** 11.123

Egyik oldalán lovas huszár, a másikon virágornamens. Tetején domború faragás. Szaru, spanyolozott, alja és teteje fa. Sz: 9 cm. M: 7,5 cm.

Boszkovics János, Buzsák.

27. **Sótartó.**73.19.58.

Levél, tulipán és szegfű motívum. Szaru, piros és zöld spanyolviasszal díszített „1892”. Sz: 8 cm. M: 4 cm. Somogy megye.

28. **Kobak.** 65.460.1.

Juhász kedvesével, Rákóczi Ferenc lovon, címer. Karcolt, sárgított, faragott dugóval. „Régi emlék - Kaposi Antal” M. 19 cm. Kaposi Antal, Somogy megye.

29. **Tükrös.** 176.

Cserépből kinövő tulipán, madár motívummal. Fa, spanyolozott „1867”. H:11 cm. Sz: 10 cm.. Csököly.

30. **Tükrös.** 1416.

„Savanyó József elfogása”. Fa, karcolt, spanyolozott, ívelten faragott szegéllyel. H: 12 cm. Sz: 9 cm. Somogyvár.

31. **Tükrös.** 10.772

Kerek, közepén páva, csőrében virágos ág. Fa, spanyolozott. Átm. 11 cm. Mosdós.

32. **Tükrös.** 10.816

Egyik oldalán betyár kedvesével, a másikon erdei jelenet „1888”. Fa, karcolt, sárgított. H: 15cm. Sz: 9,5 cm. Belezna.

33. **Tükrös.** 72.46.1.

Kerek, egyik felén párban, csőrében ágat tartó madár motívum. A másik felén virágornamens. Fa, karcolt, vésett és spanyolozott. Átm:13cm. Darány.

34. **Tükrös.** 73.19.57.1-2.

Kerek, mind két oldalán cserépből kihajló virágkompozíció.

Fa, vésett, spanyolozott. Átm.:9,5 cm. Somogy megye.

35. **Tükrös.** 5080.

Egyik oldalán borozgató pásztorok, a másik felén virág díszítmény.

Fa, domború faragással. H: 9 cm. Sz: 7 cm. Ifj. Kapoli Antal, 1929.

Kopaszhegypuszta.

36. **Gyufatartó.** 4930.

Tölgy és virág motívummal díszített. Fa, domború faragással.

H: 6,5 cm. Sz: 5,5 cm. Ifj. Kapoli Antal,1929. Kopaszhegypuszta.

37. **Gyufatartó.** 3124.

Szarú, fa aljjal, egyik oldalán KK bevésés. H: 6,5 cm. Sz: 5 cm.

Lábod.

38. *Pásztor ivópohár „csanak”*. 2257.

Fa, karcolt geometrikus díszítménnyel. Fogója ívelt, áttört, rajta „1811”-es bevésés. H: 11,5 cm . M: 8,5 cm. Lábod.

39. *Szaru óralánc*. 2245.

Három soros, szaruból faragott lapok és láncok füzére, csizma, makk és szív dísszel. H: 37 cm. Sz: 5,5 cm. Szőkedencs.

40. *Szaru óralánc*. 80.66.1.

Három soros, szaruból faragott, hajlított lapocskák, karikákkal fűzve. A két vége makkokkal díszítve. H: 39 cm. Sz: 10 cm. Id. Beck István, Somogyszob.

41. *Kanál villával*. 11.570

Fa, ívelten faragott kanál- és villanyél, a kanál végén karika, benne lakat és kulcs. Mind két darab felülete vésett, csipkézett díszítésű. A kanál nyelének hátlapján „1898”, a villán „1899”-es évszám. Kanál H: 31,5cm. , villa H: 20 cm. Kaposvár.

42. *Bárányjelek*. 5367, 5373, 5374, 5376, 5377, 5379.

Fa, sodrott kender madzaggal párba kötött, kulacs, kés, csöbör, hegedű, kolomp és kanál formára faragva. Kaposvár.

43. *Faragó kés ”bizsók”*. 3114.

Fa nyél, borotvából készített pengével. H: 16 cm. Henész.

44. *Faragó kés „ bizsók”*. 51.3.4.

Fa nyél, acél pengével. H: 13 cm. Tóth Mihály, 1948. Felsősegesd.

Kaposvár, 1998. január 14.

L. Kapitány Orsolya
néprajzkutató

Somogy megye múzeumainak története

A muzeális tárgyak gyűjtése Somogyban 1860-ban indult meg. 1876-ban már közel ötszáz tárgy volt a Kaposvári Állami Főgimnázium „Természeti és Régiségtárában”.

1877-ben alakult meg a „Somogymegyei Régészeti és Történeti Társaság”, melynek gyűjteményi anyaga 1902-ben már meghaladta az 1500 darabot.

Ennek jogutódja a „Somogymegyei Múzeum Egyesület” 1909-ben jött létre és régészeti, történeti, numizmatikai és bibliographiai osztályokkal működött 1947-ig. Népművészeti anyag gyűjtése csak 1914-ben indult meg. Az egyesület anyaga magángyűjteményekkel is gyarapodott.

1934-ben nyitották meg az első kiállítást Kaposváron, a „Somogymegyei Múzeum Egyesület” fennállásának 25. évfordulóján. Ekkor már a gyűjteményi anyag megközelítette a 10 ezres tételt.

1951-ben új, a kor színvonalának megfelelő, tudományos eredmények alapján készített állandó kiállítás nyílt, a most már Rippl-Rónai Múzeum néven szereplő múzeumban. Ez időtől kezdve hat jelentős kiállító hely is megnyílt, köztük a Zichy Mihály Emlékmúzeum Zalán (1951), a Berzsenyi Dániel Emlékmúzeum Niklán (1954), József Attila Emlékmúzeum Balatonszárszón (1957), valamint a Kunffy Lajos Képtár Somogytúron (1958).

Önálló gyűjteménnyel rendelkező múzeum nyílt 1972-ben Marcaliban, 1975-ben Csurgón, majd 1979-ben a Baracson. 1978-ban nyitották meg a Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjteményt, melynek célja a Belső-somogyi, zselici és Dráva-menti hagyományos, favázás, népi építészet emlékeinek megmentése.

A megyében 1987-re a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumon kívül 35 olyan kiállító hely volt, mely közvetlenül a kaposvári múzeum irányítása alatt működött, vagy gyűjteményi anyaga szerepelt a kiállításban.

Ez a szám az 1990-es évek közepére megváltozott. A Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága közvetlen fenntartásában csak kilenc egység maradt, a többit a helyi önkormányzatokkal közösen működteti, vagy más szerv tartja őket fenn.

A Rippl Rónai Múzeum gyűjtőterülete Somogy megye, gyűjtőkörébe pedig a régészet, néprajz, a történelem, művészettörténet, numizmatika és természet-tudomány tartozik.

A régészeti feltárások közül ki kell emelni az 1091-ben felszentelt somogyvári bencés apátság romjait, a Zamárdi avar temető jelenleg is folyó feltárásait és a Kis-balatoni ásatást, mely egy zárt tájegység régészeti képét rajzolja meg.

Meg kell említeni Ötvöskónyi, Segesd, Babócsa nemzeti, ispánsági központok feltárását is.

A megyében folyó néprajzi kutatás, a paraszti élet minden területét érinti, melyek eredményeit önálló kötetek, tanulmányok és kiállítások bizonyítanak.

A múzeum művészettörténeti gyűjteményében megtalálhatók Somogy megye egykori és jelen művészeinek alkotásai, melyek között olyan nagyságok vannak alkotásaikkal jelen, mint Zichy Mihály, Rippl-Rónai József, Kunffy Lajos, Vaszary János, Kozma Lajos, Bernáth Aurél, Martyn Ferenc, Galimberti Sándor.

A történeti gyűjteményben kiemelkedő jelentőségű az a kinotechnikai és mozi történeti gyűjtemény, mely közel 250 ezer darab filmfotót, 14 ezer darabos mozi plakát gyűjteményt is magában foglal.

A múzeum történetében a természettudományi anyag gyűjtése a kezdetekig nyúlik vissza. A természettudományi kutatásokban az 1980-as évektől a komplex vizsgálatok kerültek előtérbe. Feltárásra került a Barcsi Borókás tájvédelmi körzet területe, folyamatban van a Zselic Tájvédelmi Körzet kutatása és megindult a Duna-Dráva Nemzeti Park programja is.

A közismerten nehéz gazdasági helyzet ellenére folyamatosan történik a többnyire műemléki épületeink felújítása.

Az európai hírű festőművész Rippl-Rónai József kaposvári villája felújítva már ismét látogatható. Noszlopy Gáspár kormánybiztos az 1948-49-es szabadságharc vértanújának újvárfalvai kúriájának renoválása folyamatban van. Elkezdődött a központi múzeumi épület (Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár Fő u.10.) mintegy félmilliárd forintos rekonstrukciója is.

A múzeológia alaptevékenységéhez tartozik a rendkívül jelentős, állandóan gyarapodó gyűjtemény restaurálása, preparálása, megóvása. A tudományos feldolgozás tizenhét múzeológus feladata. Az eredmények az állandó kiállításokban és az évente megrendezett 12-15 időszakos bemutatókban láthatók.

Rendszeresen megjelenő kiadványunk a Somogyi Múzeumok Közleményei és a Múzeumi Tájékoztató. A tudományos kutatók rendszeres előadói a hazai és nemzetközi konferenciáknak, részt vesznek főiskolai, egyetemi oktatásban, mint meghívott előadók.

Az intézményhálózat fenntartója a Somogy Megyei Önkormányzat.